

OFFENTLIG SORG

– döden som symbol och verklighet

MIRJAM KATZIN

Ständigt möter oss döden i media. En rappare har skjutits i Miami. En rysk dirigent har dött efter en lång tids sjukdom. Minst tre döda efter ett jordskalv i Japan. Femtio döda i en båtolycka i Kongo. Sådär låter det ofta på nyheterna. Men en genomsnittlig dag dör fler än 150 000 personer över hela världen. Varför är det bara vissa av dessa dödsfall som anses relevanta att förmedla till oss? Ett tag hörde man nästan dagligen om flyktingars död på Medelhavet, nu hör man nästan inget, trots att katastrofen fortgår. Varför skapas gemensamma sorgeprocesser kring vissa dödsfall medan en majoritet glöms bort? Det är relevant att betrakta hur samhället hanterar mord på unga kriminella, människor som är märkta av och blir förstärkta genom könsnormer, klass-samhälle och rasism. De oönskade, de störande – kan man sörja dem, och vad händer om vi istället kollektivt tar avstånd från den sorgen? Och hur skulle feministiska insikter om omsorgens betydelse och mänsklighetens sårbarhet kunna vara grund för en annan sörjandets politik och för krav på andra livsvillkor?

Döden är detta konstiga tillstånd av post-existens som vi alla kämpar med att förtränga eller acceptera, hantera eller icke-hantera. Döden är tveklöst universell men för den skull inte apolitisk. Apolitisk är inte heller sorgen och än mindre den offentliga sorg som upptar plats i media och ibland på gator och torg när någon dramatisk publik händelse har inträffat. Det offentliga sörjandet: vad innebär det? Vem gäller det? Vems död får betyda vad? Och samtidigt som den offentliga sorgen kan ta sig närmast vulgära uttryck i det som möter oss i sociala och andra medier, särskilt efter kända personers bortgång, har själva döden en allt mindre plats i vår politiska diskurs. Förtjänar den plats

där? Kan det finnas ett politiskt mål i att ge den plats? Vad skulle en annorlunda sörjandets politik kunna innebära?

För några år sedan blev hashtaggen #blacklivesmatter hett politiskt stoff i USA och har sedan dess spridits över världen. Den rörelse som följt hashtaggen är ett sätt att uppmärksamma hur lätt polisen kan komma undan med dödsskjutningar av svarta amerikaner. I Sverige visar gräsrotsorganisationen *Förorten mot våld* att det pågår en osynliggjord nationell kris och att det dödliga skjutandet i förorterna har ett strukturellt perspektiv. En central poäng är att i skarp kontrast till hur vissas, framför allt vita kändisars, död sörjs gemensamt, så finns en frånvaro av offentlig sorg över alla de till synes osörjbara liv vars död betraktas som naturliga eller ofrånkomliga följder av världsläget. Det är som att det finns en publik konsensus om vilka kroppar som kan sörjas och att denna konsensus hindrar oss från att ägna ordentlig uppmärksamhet åt andra fasor som det globala läget skapar, åt andra politiska våldsdåd, åt andra offer och offer för andra förövre.

Detta resonemang ekar av den amerikanska filosofen och genusvetaren Judith Butler, som skrivit om osörjbarhet och prekära liv i bland annat *Osäkra liv: sörjandets och våldets makt* (2011) och *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* (2009). Butler menar att det sker ett hegemontiskt skapande av vilka liv som är sörjbara och inte, att det finns en hierarki i vilka som kan sörjas. Mot dem som inte anses besitta en fullständig mänsklighet kan våld brukas utan att mänskligheten skadas. Döden är inte oberoende av strukturella faktorer som klass, kön och etnicitet. Den våldsamma döden drabbar oproportionerligt, den drabbar arbetarklassens män på arbetsplatserna, den drabbar ekonomiskt och socialt utsatta rasifierade män i bostadsområden och på gatorna. För den typ av vit medelklass-feminism som fokuserar på glastak till höga maktpositioner för kvinnor, på *girl power* och individuell frigörelse, kan detta vara en blind fläck.

De unga gängkriminella männen anses ha förpassat sin chans till en mänsklighet som kan sörjas. Den åsikten ligger nära ett omänskliggörande av hela gruppen unga rasifierade män i förorten. Våra olika livs sörjbarhet är en politisk fråga. På samma sätt kan vi fundera över vilka krig och vilket våld det är vi ger plats åt i medierna, vilka föräldrar vi känner med när barnen dör, vems mödrar vi gråter med och vilken symbolisk betydelse vi tillskriver vissa våldshandlingar samtidigt som vi låter andra passera förbi helt eller närmast obemärkta.

Men, menar Butler, den offentliga sorgen eller dödens plats i offent-

ligheten, skulle kunna tjäna andra politiska syften än vad den gör idag. Ett medvetet, aktivistiskt, sörjande av dem som hegemonin har ansett "osörjbara" kan vara en del i en kamp för andra villkor för dessa liv. Här är Black Lives Matter-rörelsen ett tydligt exempel: genom att inte acceptera dödsfall till följd av polisens övervåld mot svarta personer som naturliga, på det viset som hegemonin föreskriver, synliggör den antirasistiska rörelsen att varken döden eller livet ges samma förutsättningar för icke-vita som för vita.

Feminismen kan också leda oss mot en annan sörjandets politik. Den offentliga sorgen är traditionellt en kvinnlig praktik, gråterskor och sorgflor symboliserar att kvinnor haft och i mycket fortfarande har ansvar att sörja för och sörja efter. Ur denna kvinnliga erfarenhet av omsorg och relationalitet – socialt skapad, inte essentiellt medfödd – kan också en annan värdering av livet komma. En annan sörjandets politik skulle kunna öppna för en möjlighet att erkänna en allmänmänsklig sårbarhet och utsatthet som en del av det mänskliga villkoret. Livets förutsättningar – vårt beroende av andra människor i många faser under livsloppet, de kroppsliga och andra risker vi lever med, vår medfödda svaghet – är inte i centrum för de ideal vi bygger vårt samhälle runt. Istället handlar våra ideal om självständighet, själv tillräcklighet och en distans till andra människor, samhället och naturen, som gör att relationen till dem kan göras till varor och tjänster, och marknadiseras. I en nyliberal, maskulint kodad, världssyn har döden liksom behändigt klippts ut ur bilden, vilket tillåter oss att organisera samhället så att vi utförsäkrar döds-sjuka och stänger dörren till bostadsrättsföreningen på kalla vinternätter så att ingen utan hem ska smita in och vara i vägen för oss som lever våra städade liv enligt normen. Vi vill inte se döden, vi vill inte ta ansvar för den. Snarare vill vi undslippa den obestämbarhet som är dödens signum genom att upprätta och till varje pris försöka skydda ordningen.

Det förefaller egentligen naturligt, men är ändå ovanligt, att starta ett politiskt samtal med själva livets villkor. Vem får leva och vilka sorters liv får vi leva? – vad kan säga mer om hur ett samhälle fungerar än svaret på dessa frågor? Hur kommer det sig att vi har organiserat samhället så att det kan skilja åtta år i livslängd mellan de som bor på ena sidan av en stad och de som bor på den andra? Hur kan vi acceptera en världsordning där 15 000 barn dör varje dag? Varför värderas en allt intensivare tillväxt högre än människors överlevnad? Ur feministiska och

intersektionella insikter kan vi börja formulera svaren på dessa frågor och peka ut helt andra riktningar.

Döden är på samma gång den mest konkreta verklighet som vi alla har gemensamt och något som är format av vilken position vi har i samhället, vilka strukturer vi lever inom och vilka institutioner som omger oss. Döden har olika värde på grund av att livet värderas olika och har olika förutsättningar. Det är följden av socioekonomiska och kulturella strukturer som är svåra för individen att påverka men som vi kan organisera oss kring politiskt. Vårt liv, vår död och våra kroppar är aldrig helt och hållet våra, de är också sociala konstitutioner. Om vi börjar förstå den mänskliga utsattheten kan vi kritiskt granska de förutsättningar under vilka vissa mänskliga liv är mer utsatta än andra och vissa mer sörjbara. Detta kan skapa en politisk position från vilken vi önskar skydda en gemensam mänsklig utsatthet och där vi erkänner de relationella band, de beroenden, som vi har till andra människor och till samhället. Från en sådan position blir det självklart att samhället måste byggas på ett helt annat sätt än det görs idag.

Referenser

- Butler, Judith (2009) *Krigets ramar: när är livet sörjbart?* Hägersten: Tankekraft.
Butler, Judith (2011) *Osäkra liv: sörjandets och våldets makt*. Hägersten: Tankekraft.

Mirjam Katzin

Doktorand i socialrätt

E-post: mirjam.katzin@jur.lu.se